

ВИДЪТ НА ГЛАГОЛА В БЪЛГАРСКИ В КОНТЕКСТА НА СИТУАЦИОННИТЕ ТИПОВЕ

Светла КОЕВА

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, България
E-mail: svetla@dcl.bas.bg, ORCID ID: 0000-0001-5947-8736

THE BULGARIAN VERB ASPECT IN THE CONTEXT OF SITUATION TYPE

Svetla KOEVA

Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”, Bulgaria

ABSTRACT: The article presents the categorisation of Bulgarian verbs into situation types: States, activities, accomplishments, achievements. Based on the grammatical category of the verb aspect in Bulgarian, a classification scheme was developed to categorise verbs into different situation types. In some cases in Bulgarian, not only the grammatical verb aspect but also the type of derivation is an indicator of the respective situation type, so that several subgroups of verbs have been formed. In general, states and activities are imperfective verbs, while accomplishments and achievements are perfective verbs, and the difference lies in the lexical meaning of the verbs. For some groups the categorisation into a situation type is unambiguous, for others two or three options have to be disambiguated by the context. Verbs that realise their aspectual meaning in context can be defined as aspectless insofar as they can express either activity or accomplishment, or activity or achievement, depending on their lexical meaning and contextual realisation. The ambiguous cases have led us to consider some verbs from the groups of so-called secondary imperfective verbs and bi-aspectual verbs as lexically aspectless verbs that realise their aspect compositionally. Consequently, some of the Bulgarian verbs (the secondary imperfective and the bi-aspectual verbs) can be analysed in a similar way as the English verbs.

KEYWORDS: verb aspect, imperfective verbs, perfective verbs, situation types, states, activities, accomplishments, achievements

1. Въведение

Класификацията на глаголите в различни семантични групи може да бъде направена по различни категориални признаци. Обект на нашето изследване е класификацията на българските глаголи, базирана на лексикално-граматични характеристики, които позволяват глаголите да се разпределят в четири ситуационни типа, формулирани от Зено Вендлер (Vendler, 1957): *състояния* (states), *действия* (activities), *изпълнения* (accomplishments) и *постижения* (achievements).

Описанието на ситуационните типове кореспондира (относително) добре с езици като английски, немски, италиански и др. Класификацията на българските непроизводни глаголи от несвършен вид като състояния или действия е (относително) безспорна. По-сложна е ситуацията с описанието на производните глаголи от свършен и несвършен вид и на глаголите от т.нар. вторичен несвършен вид.

В центъра на нашата работа е разработването на класификационна схема, според която българските глаголи от несвършен и свършен вид могат да бъдат съотнесени (в много случаи с помощта на тяхната деривация) към ситуационните типове. Някои от съотнасянията са еднозначни, докато други изискват информация от контекста в по-широк смисъл (лексикален контекст, темпорални категории, статус на номиналните актанти). Разграничаването между еднозначните и нееднозначните случаи може да послужи като отправна точка за сравнителни изследвания, както и за някои изчислителни подходи към обработката на естествения език.

Първо, накратко ще направим кратък преглед на схващанията за категорията *вид на глагола* в българския език и ще обосновем нашето мнение. След това ще представим теорията на Зено Вендлер за ситуационните типове и някои лингвистични тестове за разграничаването им. Накрая ще покажем как глаголите от различен вид, включително получени по различни словообразователни пътища, се съотнасят с класификацията на Зено Вендлер. Представянето помага (според нас) да се преодолеят някои досегашни схващания, включително повлияни от използваната терминология.

2. Категорията *вид на глагола* в българския език

Семантичното съдържание на лексикално-граматичната категория *вид на глагола* в български се основава на отношението на действието към неговия предел, независимо от говорещото лице, глаголното лице и изказването (Куцаров/Kutsarov, 2007, с. 551). Казва се, че основното семантично противопоставяне е *цялостност* – *нецялостност* с главно значение на немаркирания член (несвършения вид) *процесност*. Маркиран член са свършените глаголи, означаващи *цялостност*, *комплексност*, *компактност*. Характеристиките *цялостност* и *процесност* по отношение на вида на глагола се изтъкват от много учени в търсене на най-точното обяснение и терминология. Посочва се например, че свършеният вид винаги има значение *комплексност* – *непроцесност*, а несвършеният вид (предимно при актуална употреба) може да има значение *некомплексност* – *процесност* или (при употреба в неактуален план) има значение *комплексност* – *непроцесност*, както свършеният вид (Иванчев/Ivanchev, 1971, с. 27). В друга дефиниция се казва, че глаголният вид означава характера на протичане на действието предимно с оглед на неговата *цялостност* – *нецялостност*, *синтетичност* – *отсъствие на синтетичност* (Иванова/Ivanova, 1983, с. 258). Без да се наемаме да предлагаме нови дефиниции, приемаме характеристиките, използвани от В. Маровска (2016, с. 173 – 174), препращащи към предходни автори (Й. Пенчев и М. Янакиев): *постигната цел на действието* – *непостигната цел на действието* и *континуативност* – *неконтинуативност*, като характеризиращи българските глаголи или поотделно, или едновременно.

По отношение на спора за граматичния характер на категорията *вид на глагола*, смятаме, че глаголите от свършен и несвършен вид са отделни глаголи в българския език, които „имат различни основи и принадлежат към различни спрежения, т.е. имат отделни парадигми“ (Стоянов/Stoyanov, 1984, с. 332) и различен словообразователен потенциал (Иванова/Ivanova, 1983, с. 269 – 270; Куцаров/Kutsarov, 2007, с. 556 – 557; Ницолова/Nitsolova, 2008, с. 258 – 259 и др.). Нещо повече, както вече сме посочвали, глаголите от различен вид участват в образуването на различни по брой и тип диатези (Коева/Коева, 2004) и взаимодействат по различен начин с контекста при формирането на значението на изказването, което според нас прави безспорен факта, че са отделни лексикални единици, а не форми на една дума, т.е. не може да се говори за „почти абсолютното лексикално тъждество“. От друга страна, продуктивността и закономерността в словообразуването може да се приеме като добре развит езиков механизъм за диференциране на аспектиалността на лексикално равнище.

В по-ново време се предлага теоретично обяснение с три отношения, които обясняват разликата между свършен, несвършен и т.нар. вторичен несвършен вид (Иванчев/Ivanchev, 1971, с. 27; Куцаров/Kutsarov, 2007, с. 551). Споделяме мнението, че терминът *вторичен имперфектив* (вторични глаголи от несвършен вид) не е подходящ (Чакърва/Chakarova, 1998), тъй като *първичен* по отношение на деривацията се дефинира по различни начини, а *имперфектив* не винаги съответства на граматичното значение на единиците от класа. От друга страна, терминът *итеративи*, който се използва от редица учени вместо вторични глаголи от несвършен вид (Иванчев/Ivanchev, 1976; Куцаров/Kutsarov, 2007; Маровска/Marovska, 2016; Чакърва/Chakarova, 1998 и др.) също според нас не обхваща граматичното значение на всички единици от класа и може да служи за конвенционално назоваване, по същия начин както и терминът *вторичен имперфектив*. Тъй като целта на това изследване не е да се опише съдържанието на граматичната категория *вид на глагола* в нейните прояви, а да се предложи обобщена схема за съотнасянето на групи глаголи от свършен и несвършен вид (комбинирани основно по деривационен признак) със ситуационните типове, както са предложени от З. Вендлер, ще се стремим да обозначаваме обособените групи глаголи описателно.

За същински глаголни видове се приемат свършен (*препиша*) и несвършен вид (*пиша*), а така нареченият итератив (вторичният несвършен вид – *преписвам*) е „вид“ само в широк смисъл, функционален биаспектив“ (Чакърва/Chakarova, 1998, с. 175). Бихме отишли по-нататък да твърдим, че фактически от глаголи от свършен вид словообразователно се генерират **безвидови** глаголи, т.е. глаголи, които реализират вида си в контекста (или посредством

темпоралните категории¹, или на лексикално-граматично равнище посредством взаимодействието си с изреченските актанти), подобно на глаголите в други езици като английски. Основание за това е, че т. нар. вторични имперфективи са маркирани с два аспектиални признака – постигната цел на действието (от представката) и континуативност (от *-а/ва-*морфемата), които се реализират в зависимост от контекста (Маровска/Marovska, 2016, с. 177).

3. Теорията за ситуационните типове

3. Вендлер (1957) идентифицира три основни характеристики на ситуациите от действителността (states of affairs):

Динамичност: свойството на ситуациите от действителността да се променят във времето със стойности *динамичност* (dynamicity) и *статичност* (stativity).

Продължителност: времето, през което се осъществяват ситуациите от действителността със стойности *продължителност* (durativity) и *мигновеност* (punctuality).

Теличност (пределност): свойството на ситуациите от действителността да имат дефинирана крайна точка със стойности *теличност* (пределност, telicity) и *ателичност* (непределност, atelicity).

Въз основа на тези характеристики 3. Вендлер дефинира четири основни типа ситуации от действителността, а именно **състояния (states), действия (activities), изпълнения (accomplishments) и постижения (achievements)**. Състоянията са статични, продължителни и непределни; действията са динамични, продължителни и непределни; изпълненията са динамични, продължителни и пределни; постиженията са динамични, мигновени и пределни.

Има сериозно количество литература за английски, но също и за други езици, включително за български, свързана с класификацията на глаголите в различни ситуационни типове (Dowty, 1979; Filip, 1999; Падучева/Paducheva, 1996 и др.). Тук ще се съсредоточим върху изброените характеристики на ситуационните типове и представянето на някои лингвистични тестове за тяхното разграничаване. Такива тестове са предлагани, дискутирани и обогатявани основно за английски, но също така за руски и други славянски езици, в последно време за български с фокус върху предикатите за състояние. Ще покажем как част от тестовете, обобщени от Д. Даути (Dowty, 1979), работят за разграничаване на глаголни предикати за състояния, действия, изпълнения и постижения, като ги илюстрираме с примери за някои български глаголи.

Тест 1: Предикатите за състояния и действия се свързват с изрази, които пресупозират, че изразяваното значение се реализира във всеки един интервал от времето на протичане, например *в продължение на...*, *цел ден*, докато изпълненията (accomplishments) – не (Dowty, 1979, p. 60). По отношение на постиженията (achievements) не е посочено конкретно приложение на теста.

Тест 2: Предикатите за състояния и действия не се съчетават с изрази за определен интервал от време, например: *за един час*, докато изпълненията (accomplishments) и постиженията (achievements) се съчетават (Dowty, 1979, p. 60).

При прилагането на двата теста глаголите от приложените примери могат да се причислят към следните ситуационни типове:

1. **Обичам** момчето *в продължение на години* | **за една минута*. (състояние)
2. **Тичам** *в продължение на един час* | **за една минута*. (действие)
3. **Пиша** изречението *(в продължение на една минута | за една минута)*. (действие или изпълнение)
4. **Ще препиша**² урока **в продължение на една минута | за една минута*. (изпълнение)
5. **Преписвам** урока *(в продължение на една минута | за една минута)*. (действие или изпълнение)

¹ С този термин обозначаваме същинските времена, резултативните и относителните времена в български и същинските времена и граматичния аспект (перфективните и прогресивните времена) в английски и други езици.

² Примерите се дават в сегашно време за глаголите от несвършен вид и в бъдеще време за глаголите от свършен вид, защото останалите темпорални категории влияят на ситуационните типове, което не е предмет на настоящото изложение.

6. *Ще стигна до града *в продължение на една минута | за една минута.* (постижение)
7. *Стигам до града (в продължение на един час | за един час).* (действие или постижение)
8. *Ще пристигна до града (*в продължение на една минута | за една минута).* (постижение)
9. *Пристигам до града (в продължение на един час | за един час).* (действие или постижение)

Примерите илюстрират, че така формулираните тестове в някои случаи помагат в български еднозначно да се определи ситуационният тип, а в други – не. Основната причина според нас е, че тестовите са формулирани за език, в който аспектиалността се изразява с различни средства.

В настоящото изследване ще предложим групиране на глаголите във връзка с техния вид: свършени, несвършени, безвидови, като се отчитат и пътищата на деривация, с цел да се покаже кои групи глаголи еднозначно се съотнасят със ситуационни типове и при кои (подобно на английския език) е необходим контекст за еднозначната интерпретация. В това описание няма да бъдат включени възможностите за транспозиции на значенията между ситуационни типове, които ще илюстрираме, без да изброяваме в пълнота.

От глаголите за действие могат да се образуват глаголи със значение за състояние (част от тези значения са включени в речниците, друга част – не). Например:

10. *Куца бавно към вратата.* ‘ходи куцайки’ (действие)
11. *Куца от двегодишен.* ‘куц е’ (състояние)

От глаголи за действие могат да се образуват глаголи със значение за изпълнение. Тъй като в български връзката с глаголният вид е пряка, транспозицията е отчетена по следния начин: „много от първичните несвършени глаголи могат да придобиват – при съответен контекст – и значение на свършен вид (Станков/Stankov, 1980, с. 8).

12. *Пия на бавни глътки от чая.* (действие)
13. *Ще пия набързо една чаша чай.* (изпълнение)

Подобни употреби на група глаголи от несвършен вид дават основание на някои учени да ги наричат двувидови (Станков/Stankov, 1980, с. 8), а други да ги определят като случаи на аспектиална неутрализация (Иванова/Ivanova, 1983, с. 261). Регулярните трансформации на значение са предмет на друго описание, а употребата на глагол от несвършен вид вместо глагол от свършен (и обратно) е интерпретация на значението в зависимост от контекста (Kabakchiev, 2020, р. 122 – 123), която не е регулярна по отношение на всички несвършени (или свършени) глаголи.

4. Някои предходни опити за класификация

За руски се показва, че състоянията и непределните процеси се изразяват от глаголи от несвършен вид (Падучева/Paducheva, 1996, с. 92). Глаголите имперфектива тантум могат да изразяват постоянни свойства и отношения (*съдържа, противоречи*), временни състояния (*гледам, воня на*) и постоянни състояния (*обичам, зная*) (Падучева/Paducheva, 1996, с. 126). За български се посочва, че само пределните глаголи (при които действието е насочено към предел или стига до някакъв предел) са представени в свършен и несвършен вид (*стигна, стигам; обеля, обелвам*), а непределните глаголи (при които липсва указание за някакъв предел) са само несвършени (*зная, лежа, гранича*) (Ницолова/Nitsolova, 2008, с. 248). Отбелязва се също така, че глаголната форма от несвършен вид има две значения: *състояние и редица от състояния и събития, завършваща със състояние, а от свършен вид – събитие или редица от събития и състояния, завършваща със събитие* (Косеска-Тошева, Сатола-Сташковак/Koseska-Tosheva, Satola-Stashkovyak, 2016). Прави се обобщението, че *несвършеният вид [...] може да изразява както процеси и състояния (една и съща ситуация), така и събития (промяна на ситуацията) в определен контекст (сегашно историческо време и повторителност) [...] глаголите, които обозначават състояния (states) и непределни процеси (activities), са от несвършен вид и нямат съответствия от свършен вид* (Чаралозова/Charalozova, 2021, с. 16). Съществуват пределни видови двойки (означаващи пределни процеси, например *хвърля, хвърлям*) между глаголи от първичен свършен вид и несвършени глаголи, образувани с наставки, с които се означават изпълненията (accomplishments), и същински видови двойки (*намирам, намеря*) между глаголи от свършен вид и вторичен несвършен вид, с които се означават постиженията

(Чаралозова/Charalozova, 2021, с. 16). По отношение на кореспонденцията на глаголите и ситуационните типове се прави заключението, че от групата на глаголите за състояние може да се изключат всички глаголи от свършен вид и вторичен несвършен вид (Коева/Koeva, 2021). Приема се, че едно от значенията на ситуационния тип състояние (постоянно състояние) отговаря на значението на част от първичните несвършени глаголи (*зная, мразя*) и на част от несвършените глаголи, които са производни, но нямат съответен глагол от свършен вид (образувани с представки от първични глаголи от несвършен вид (рядко): *принадлежа*; с наставка *-н* от стари славянски корени: *мръзна*, или с наставки за несвършен вид от съществителни или прилагателни: *студувам, живея, младея*). Временно състояние също може да се изразява посредством първични несвършени глаголи (*лежа, спя*) и производни несвършени глаголи, които нямат съответен глагол от свършен вид и са образувани с наставки от първични глаголи от несвършен вид (рядко): *будувам*, и с наставки за несвършен вид от съществителни или прилагателни: *червенея, белея* (Коева/Koeva, 2021).

Трябва да се обърне внимание, че някои от значенията на глаголите, които участват във видови двойки, се проявяват само в свършен или само в несвършен вид, и има случаи, при които даден ситуационен тип се реализира само с едно или с няколко от значенията на даден глагол, например *означавам* със значение ‘имам определено значение’ изразява ситуация за състояние, но не и със значение ‘очертавам, определям, отбелязвам’.

5. Класификация на българските глаголи в ситуационни типове

В много граматика са описвани начините за образуване на глаголи от свършен и несвършен вид (Маслов/Maslov, 1982, с. 105 – 109; Иванова/Ivanova, 1983, с. 260 – 264; Ницолова/Nitsolova, 2008, с. 248 – 253 и др.). Представяме ги по-долу, като обединяваме тези групи, които според нас попадат в един ситуационен тип.

I. Глаголи от несвършен вид без представка и имперфективираща наставка. В зависимост от лексикалното си значение изразяват статична или динамична ситуация, т.е. **състояния** или **действия**: *зная, горчи, лъжи* (състояния) и *бера, жъна, нося* (действия).

II. Глаголи от несвършен вид без представка, образувани с различни наставки от имена (по-рядко – от междуметия или от други глаголи). В зависимост от лексикалното си значение изразяват статична или динамична ситуация, т.е. **състояния** или **действия**: *бленувам, гордея се, мечтая, мързелувам, нервнича* (състояния) и *атакувам, боричкам се, играя, обядвам, тропам* (действия).

III. Глаголи от несвършен вид без представка, образувани (непрозрачно от съвременен гледище) с наставката -н-. В зависимост от лексикалното си значение изразяват статична или динамична ситуация, т.е. **състояния** или **действия**: *вехна* ‘линея’, *лепна* ‘лепкав съм’, *тегне* (състояния) и *дебна, плакна, рина* (действия).

IV. Глаголи от несвършен вид, образувани с представка от глаголи от несвършен вид: *подлежа, принадлежа, завися* и др. Изходните глаголи са глаголи за състояние и представката не променя глагола в свършен вид (Иванова/Ivanova, 1982, с. 263). Производните глаголи също са глаголи за **състояния**.

V. Глаголи от свършен вид без представка и наставка. В зависимост от лексикалното си значение изразяват продължителна или мигновена ситуация, т.е. те са **изпълнения** или **постижения**: *дам, платя, родя, реша* (постижения).

VI. Глаголи от свършен вид без представка, образувани с наставката -н- от несвършени глаголи. Независимо дали изходният глагол означава ситуация за състояние, или за действие, производните глаголи изразяват мигновена ситуация и са **постижения**: *лапна, мигна, седна, чукна*.

VII. Глаголи от свършен вид без представка, образувани с различни наставки (-ос-а-, -и-са-, -дис-а) от имена. В зависимост от лексикалното си значение изразяват продължителна или мигновена ситуация, т.е. те са **изпълнения** или **постижения**: *боядисам, варосам, сапунисам* (изпълнения); *здрависам се* (постижения).

VIII. Глаголи от свършен вид, образувани с представка от свършени глаголи. В зависимост от лексикалното си значение изразяват продължителна или мигновена ситуация, т.е. те са **изпълнения** или **постижения**: *докажа, разкажа* (изпълнения); *накажа, откажа* (постижения).

IX. Глаголи от свършен вид, образувани с представка от несвършени глаголи. В зависимост от лексикалното си значение изразяват продължителна или мигновена ситуация, т.е. те са **изпълнения** или **постижения**: *напълня, нарисувам, построя* (изпълнения); *изкипя, намръщя се, счуя* (постижения).

На много места са изброявани представките: *в(ъ)-, въз-, връх-, до-, за-, зад-, из-, на-, над-, под-, о-(б)-, от-, по-, под-, пре-, през-, при-, про-, раз-, с(ъ)-, у-*, както и тяхното значение (Иванова/Ivanova, 1983, с. 264). Представките в голямата си част са многозначни, като съществуват и такива със синонимно значение. Най-просто казано, комбинацията от значението на изходния глагол и от значението на представката влияе или директно, или преносно за образуването на значението на производния глагол от свършен вид. Мнението ни е, че перфективизиращите представки променят значението на изходния глагол, независимо от становищата за съществуването на празни представки, които влияят само за преобразуването на глаголите от несвършен в свършен вид, *без съществено да променят лексикалното му значение* (Ницолова/Nitsolova, 2008, с. 251). Няма как значението да е идентично, ако се изразява ситуация с постигната цел на действието и ситуация без постигната цел на действието.

Нещо повече, при перфективизация с представка *по-* със значение ‘осъществяване в ограничен интервал от време’ се изразяват ситуации, в които се запазва и ситуационният тип на изходния глагол: състояние или действие.

14. **Ще поспя** | *поседа в продължение на 10 минути* | *за десет минути*. (състояние или изпълнение)

15. **Ще попея** | *потичам в продължение на 10 минути* | *за десет минути*. (действие или изпълнение)

X. Несвършените глаголи (вторични несвършени или още безвидови глаголи), които са производни от свършени глаголи посредством имперфективизиращи наставки: -а- (-'а-), -ва-, -ава-, (-'ава-), -ува-. Могат да се разделят на няколко подгрупи в зависимост от пътя на деривация.

X.1. Глаголи от несвършен вид, образувани от непрефигирани глаголи от свършен вид с имперфективизираща наставка. В зависимост от лексикалното си значение изразяват продължителна или мигновена ситуация, която има постигната цел, т.е. те са **действия** или **(изпълнения | постижения)**: *качвам се, падам, раждам* (действия или изпълнения), *давам, плащам* (действия или постижения). Семантичната разлика между изпълнения и постижения е малка в някои случаи и по тази причина някои учени смятат, че няма основания да се разделят в два типа (Verkuyl, 1972).

16. **Падам** | *качвам се* | *раждам* (в продължение на секунди | за 10 секунди) (действие или изпълнение)

17. **Давам, плащам** *заплати (два дни | *за два дни³).* (действие или постижение)

X.2. Глаголи от несвършен вид, образувани от префигирани глаголи от свършен вид с имперфективизираща наставка. Това са т.нар. вторични глаголи от несвършен вид. Могат да изразяват ситуации за **действия** или **(изпълнения | постижения)** в зависимост от контекста, в който се използват. Разликата между изпълнения и постижения зависи от лексикалното значение на глаголите и както беше посочено, в някои случаи не е лесно различима.

18. **Изкарвам** | *докарвам* | *прекарвам* *колата в продължение на няколко минути* | *за две минути*. (действие или изпълнение)

19. **Изливам** | *доливам* | *преливам* *водата в продължение на няколко минути* | *за две минути*. (действие или изпълнение)

20. **Замижявам** | *примижявам* *в продължение на няколко минути* | *за една секунда⁴*. (действие или постижение)

21. **Познавам** | *узнавам* *загадките в продължение на няколко минути* | *за две минути*.

³ Изреченията със *за два дни* са възможни, но значението на израза не е периодът на извършеното действие, а на извършената дейност, за която се плаща.

⁴ Изразът *за една секунда* може да има различна интерпретация, примерът цели интерпретацията за ограничен интервал от време, в който протича действието.

(действие⁵ или постижение)

Както беше посочено, присъствието на две взаимно изключващи се значения в структурата на този клас глаголи предполага интерпретацията им в зависимост от контекста. Макар и с други думи, Св. Иванчев обяснява това, ако не по-рано, то по същото време, когато Х. Веркьоил говори за композиционален аспект по отношение на английски и нидерландски (1972). Предложението ни тези глаголи да се приемат за безвидови се базира именно на комплексната интерпретация на тяхното аспектиално значение.

Х.3. Глаголи от несвършен вид, образувани с представка от глаголи от несвършен вид с имперфективизираща наставка. Тези глаголи са част от следната словообразователна четворка: глагол от свършен вид без представка и наставка (*платя*) – глагол от несвършен вид с имперфективизираща наставка от изходен глагол от свършен вид (*плащам*) – префигиран глагол от свършен вид, образуван от непрефигиран глагол от свършен вид (*изплатя*) – префигиран глагол от несвършен вид, образуван от глагол от несвършен вид с имперфективизираща наставка (*изплащам*). Могат да изразяват ситуации за **действия** или (**изпълнения** | **постижения**) в зависимост от контекста, в който се използват.

22. Пропадам | изкачвам се (в продължение на секунди | за 10 секунди). (действие или изпълнение)

23. Продавам, изплащам го (в продължение на два дни | за два дни). (действие или изпълнение)

ХІ. Двувидови глаголи. Имат граматичната форма на глаголи от несвършен вид, но всъщност се интерпретират като **действия** или (**изпълнения** | **постижения**) в контекста. Това означава, че тази група глаголи също са неутрални за категорията на глаголния вид на лексикално ниво и също могат да бъдат причислени към групата на безвидовите глаголи.

24. Карамелизирам пуканки цял час | за 5 минути. (действие или изпълнение)

За т.нар. двувидови глаголи вече е показано, че аспектът може да бъде интерпретиран само композиционно (Kabakchiev, 2020). В езици като английски (и много други), където аспектът не е лексикално-граматична категория, интерпретацията на начина, по който се развива ситуацията, и съответно на глагола, който я изразява, може да се извърши най-общо по два начина – чрез темпоралните категории или чрез контекста. Можем да кажем, че българските глаголи от вторичен несвършен вид и глаголите в английски си приличат по начина на изразяване на аспектиалността. Първоначалното ни предположение беше, че английските глаголи могат да се анализират като българските двувидови глаголи и също да бъдат определени като двувидови. Цялостният (макар и на този етап недостатъчно детайлен) анализ на свършените и несвършените глаголи в български показва, че и глаголите от така наречения вторичен несвършен вид попадат в тази група, така че по-подходяща ни се струва тяхната интерпретация като безвидови по отношение на лексикално-граматичната категория вид на глагола. В този смисъл част от глаголната система в българския език (на вторичния несвършен вид и на двувидовите глаголи) може да се анализира подобно на английската глаголна система.

6. Заключение

В заключение може да се каже, че част от глаголите в български може в зависимост от лексикалното си значение еднозначно да се определят като състояния, действия, изпълнения и постижения.

В зависимост от лексикалното си значение **състояния** или **действия** са: глаголи от несвършен вид без представка и имперфективизираща наставка; глаголи от несвършен вид без представка, образувани с различни наставки от имена; глаголи от несвършен вид без представка, образувани с наставката *-н-*.

Състояния са глаголи от несвършен вид, образувани с представка от други глаголи от несвършен вид.

В зависимост от лексикалното си значение **изпълнения** или **постижения** са глаголи от свършен вид без представка и наставка; глаголи от свършен вид без представка, образувани с различни наставки от имена; глаголи от свършен вид, образувани с представка от свършени глаголи; глаголи от свършен вид, образувани с представка от несвършени глаголи.

⁵ Терминът е условен за глаголи, които са образувани от изходни несвършени глаголи за състояние.

Постижения са глаголи от свършен вид без представка, образувани с наставката *-н-* от несвършени глаголи.

Глаголите, които реализират аспектвалното си значение в контекста, можем да определим като безвидови дотолкова, доколкото в зависимост от лексикалното си значение може да изразяват или **действия** или **изпълнения**, или **действия** или **постижения**. Това са: глаголи от несвършен вид, образувани от непрефигирани глаголи от свършен вид с имперфективираща наставка; глаголи от несвършен вид, образувани от префигирани глаголи от свършен вид с имперфективираща наставка; глаголи от несвършен вид, образувани с представка от глаголи от несвършен вид с имперфективираща наставка, т.нар. двувидови глаголи.

Детайлният анализ не само на различните групи глаголи, показани тук, но и в зависимост от начините на действие, както и по отношение на различните темпорални категории, ще доведе до много по-точни наблюдения.

Разработката е осъществена по проекта „Онтология на предикатите за действие – лингвистично моделиране с фокус върху българския език“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“, Договор № КП–06–Н80/9 от 8.12.2023 г.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Иванова, К. (1983)** Вид на глагола. – В: *Граматика на съвременния български книжовен език. Т.2. Морфология*. София: Издателство на Българската академия на науките, с. 258 – 287. (Ivanova K. Vid na glagola. – V: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T.2. Morfologiya*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite, s. 258 – 287.)
- Иванчев, Св. (1971)** *Проблеми на аспектвалността в славянските езици*. София: Българска академия на науките. (Ivanchev, Sv. *Problemi na aspektualnostta v slavyanskite ezitsi*. Sofia: Balgarska akademiya na naukite.)
- Иванчев, Св. (1976)** Морфо-семантико-функционалната теория на глаголният вид в славянските езици и спецификата на българския език. – В: П. Пашов, Р. Ницолова. *Помогало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство, 1976, с. 134 – 166. (Ivanchev, Sv. *Morfo-semantiko-funktsionalnata teoriya na glagolniya vid v slavyanskite ezitsi i spetsifikata na balgarskiya ezik*. – V: P. Pashov, R. Nitsolova. *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. Sofia: Nauka i izkustvo, s. 134 – 166.)
- Коева, С. (2004)** Семантично и синтактично описание на диатезите в българския език. – В: Пенчев, Й. и др. (ред.) *Българско езикознание. Т. 4: Когнитивна граматика на българския и френския език – описание и формализация*. София: Издателство на БАН, с. 182 – 231. (Koeva S. *Semantichno i sintaktichno opisanie na diatezite v balgarskiya ezik*. – In: Penchev J. i dr. (red.) *Balgarsko ezikoznanie. T. 4: Kognitivna gramatika na balgarskiya i frenskiya ezik – opisanie i formalizatsiya*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, pp. 182 – 231.)
- Коева, С. (2021)** Предикати за състояние: свойства и лингвистични тестове. // *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 10, с. 137 – 157, DOI: 10.17951/zcm.2021.10.137-157. (Koeva, S. *Predikati za sastoyanie: svoystva i lingvistichni testove*. // *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 10, s. 137 – 157.)
- Косеска-Тошева, Сатола-Сташковяк (2016)** Български език, съпоставен с полски и други езици. // *Дзяло е-списание в областта на хуманитаристиката*, год. IV, брой 7. (Koseska-Tosheva, V., *Satola-Stashkovyak, Y. Balgarskiyat ezik, sapostaven s polski i drugi ezici*. // *Dzyalo e-spisanie v oblastta na humanitaristikata*, god. IV, 7.)
- Куцаров, И. (2007)** *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. (Kutsarov I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisii Hilendarski“.)
- Маровска, В. (2016)** Лексикално-граматичната категория вид на глагола. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, том 54, кн. 1, сб. А, с. 155 – 192. (Marovska, V. *Leksikalno-gramatichnata kategoriya vid na glagola*. – V: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet „Paisii Hilendarski“*. Filologiya, tom 54, kn. 1, sb. A, s. 155 – 192.)
- Маслов, Ю. С. (1982)** *Граматика на българския език*. София: Наука и изкуство. (Maslov, Y. S. *Gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)

- Ницолова, Р. (2008)** *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)
- Падучева, Ел. (1996)** *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива*. Москва: Языки славянской культуры. (Paducheva, El. *Semanticheskie issledovanija: Semantika vremeni i vida v russkom jazyke; Semantika narativa*. Moskva: Jazyki slavjanskoy kul'tury.)
- Станков, В. (1980)** *Глаголният вид в българския книжовен език*. София: Наука и изкуство. (Stankov, V. *Glagolniyat vid v balgarskiya knizhoven ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Стоянов, С. (1984)** *Граматика на българския книжовен език*. София: Наука и изкуство. (Stoyanov, S. *Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Чакърова, Кр. (1998)** За същността на вторичната имперфективация в съвременния български език. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 36, кн. 1, с. 171 – 183. (Chakarova, Kr. *Za sashtnostta na vtorichnata imperfektivizacija v savremenniya balgarski ezik*. – V: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”*, t. 36, kn. 1, s. 171 – 183)
- Чаралозова, К. (2021)** Категорията вид на глагола и методически аспекти на преподаването ѝ в българските училища зад граница. // *Български език*, 68, 1, с. 13 – 21. (Charalozova, K. *Kategoriyata vid na glagola i metodicheski aspekti na преподаването i v balgarskite uchilishta zad granitsa*. // *Balgarski ezik*, 68, 1, с. 13 – 21.)
- Dowty, D. (1979)** *Word Meaning and Montague Grammar: The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht: Reidel.
- Filip, H. (1999)** *Aspect, eventuality types, and nominal reference*. New York: Garland Pub.
- Kabakchiev, K. (2020)** Two Major Manifestations of Compositional Aspect in Bulgarian. // *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*, Vol. 39/1, pp. 115 – 125, DOI: 10.54664/BTLO4022.
- Rangelov, S. (2017)** Verbal Aspectuality and Situation Types in Bulgarian: Preliminary Observations. // *Rhetoric and Communications*, Issue 31, November 2017.
- Vendler, Z. (1957)** Verbs and Times. // *Philosophical Review* No 56, pp. 143 – 160.
- Verkuyl, H. (1972)** *On the compositional nature of the aspects*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.